

Téglásy Katalin

Virtus et parsimonia

M. P. Cato alakjának meghatározó vonásai források tükrében

MARCUS PORCIUS CATO a Római Köztársaság Kr. e. 2. századi történelmének egyik legmeghatározóbb, talán egyik legsokoldalúbb alakja is. Sikeres hadvezér, tekintélyes politikus, szenvedélyes szónok. Ugyanakkor a jog kiváló ismerője, a gazdálkodás szakértője, nem utolsósorban az első latin nyelvű történeti munka szerzője.¹ Cato kiválósága azonban nem csupán saját korában volt meghatározó, az idők folyamán Cato emblematiszta alakká vált. A későbbi korok számára Cato egyike volt a római történelem azon kiemelkedő személyiségeinek, akik hőstetteikkel növelték Róma dicsőségét, akikre úgy tekintettek, mint a régi római erények valóságos megtestesítőire. Cato sikeres politikai karrierje minta volt az utókor számára. *Censors*ága idején tanúsított szigorúsága példaértékű volt a Catót követő évtizedekben, az idő előrehaladtával már-már legendássá vált. Az őt követő generációk Cato *censor*ságában látták a *censori magistratura* ideális megvalósulását, igazi természetét.²

Ennek köszönhetően a forrásokból megismerhető Cato alakjában keverednek a valódi és legendás vonások, nem választható szét élesen a róla kialakított kép és Cato valódi személyisége.

A Catót említő forrásokban kétféle kép rajzolódik ki alakjáról. Az egyik, amely hangsúlyozza erényeit és pozitív személyként mutatja be. Ehhez járul hozzá Cicero véleménye, mely szerint Cato a *virtus* megtestesítője, és Livius jellemzése, mely Cato személyes rátermettségét, kiválóságát hangsúlyozza. A köztársaság válsága idején, amikor a Rómát meghatározó eszmék, fogalmak újfent átértékelődtek, más jelentést kaptak, Cato alakja példaképpé, a régi római erények megtestesítőjévé vált, különösen Cicero számára, aki Catóban látta a

---

¹ Marcus Porcius Cato Kr. e. 234-ben született tusculumai kisbirtokos család sarjaként. Kr. e. 204-ben quaestor volt, majd Kr. e. 195-ben patrónusával, Valerius Flaccusszal együtt *consul*llá választották. Kr. e. 184-ben ért politikai pályájának csúcsára, amikor is elnyerte a *censori* hivatalát.

² SCULLARD, 1973. 165. Cato *censor*ságának jelentőségére utal Cato *Censorius* mellékneve is.

nobilitas egyik meghatározó értékének, a *virtus*nak összegzését, amely évszázadokon át Róma sikerességét biztosította.³ Cicero számára saját megfogalmazása szerint Cato „...*példakép, aki minket cselekvésre és férfias tökéletességre sarkall...*”⁴ Plutarchos jellemzése egy másik ősi római erényt, a *parsimoniát*, azaz a római egyszerűséget és takarékossgot emeli ki Cato életmódján keresztül. Livius Cato kiválóságát hangsúlyozza: „*őt sokoldalú tehetsége annyira alkalmassá tette minden feladatra, hogy azt lehetett hinni, arra a dologra született, amivel éppen akkor foglalkozott.*”⁵

Másfelől vannak, akik negatív színben tüntetik fel Catót, a korrallal haladni nem akaró, maradi embernek ábrázolva. Ennek a negatív bemutatásnak a része Cato görögellenessége is. Ebből a szempontból nézve Cato takarékosága mint fősvénység jelenik meg.

Ez a negatív és pozitív ábrázolás keveredik a forrásokban. A szerzők egyrészt a görög szokásokkal és vívmányokkal szembeni utálatát⁶ hangsúlyozzák, és mint az ősi római értékek védelmezőjét ábrázolják, másrészt leginkább az anyagi dolgokban tanúsított szigorát, illetve fősvénységét emelik ki.

Cato e két „legendás” jellemzője, görögellenessége és takarékosága között összefüggés van. Feltehetően a szerzők Cato takarékosága, azaz a *parsimonia* fogalmán keresztül érzékeltették, hogy ő az ősi értékek védelmezője. Ezért őt mint a régi római értékek őrzőjét szembeállították a görög eszmékkel, szokásokkal.

---

³ EARL, 1967. 39. Cicero, Az állam. 1. 1.

⁴ Cicero, Az állam. 1. 1. Ford.: Hamza Gábor „... *M. vero Catoni, homini ignoto et novo, quo omnes, qui isdem rebus studemus, quasi exemplari ad industriam virtutemque ducimur...*” Cicero, Az állam. 1. 1. Cicero jellemzésében számára két fontos fogalom jelenik meg az *industria* és a *virtus*. Az *industria* a közéleti tevékenységben tanúsított szorgalmat, igyekezetet jelenti, amelyet később a homo novusok megnevezésére is használtak. Az *industria* gyakorlása részben *virtushoz* vezet. HELLEGOUARC'H, 1963. 481.

⁵ Liv. 39. 40. Ford.: Muraközy Gyula.

⁶ A források nyomán a modern szakirodalom egy része is Cato görögellenességét elvakult, a görögökkel és egész civilizációjukkal szemben táplált gyűlöletként jeleníti meg, amely okán Cato elvetette a görög civilizáció valamennyi vívmányát. Valójában Cato számos, a görögöktől származó módszert alkalmazott életének különböző területein. Többek között példaként hozhatók fel Cato didaktikus írásai, így a *De agri cultura* című, gazdasági témájú oktató műve is, amelyeket a görög tankönyv alapformáit követve alkotott meg. ALBRECHT, 2003. 299. Cato a görög vívmányok és szokások közül azokat utasította el, amelyek véleménye szerint az ősi római erényekre, a *res publica* eszméire károsan hatottak. Ez a téma azonban bővebb kifejtésre szorul.

Plutarchos Catóról szóló életrajzában is ez a két ábrázolás keveredik.⁷ Úgy írja le Catót, mint az államférfiak azon ritka típusát, aki „*hű maradt a kétkézi munka ősi szokásához, megelégedett egyszerű vacsorával, hideg reggelivel, egyszerű öltözettel és szerény lakással, s többre becsülte a felesleges használati tárgyakról való lemondást, mint megszerzésüket.*”⁸ Majd a következőképp folytatja jellemzését: „*Egyáltalán, szerinte mindaz, ami felesleges, nem olcsó és amire nincs szüksége, már akkor is drága, ha egyetlen asba került is.*”⁹

Cato egyszerű életvitele mellett azonban sikeres gazdálkodóként folyamatosan növelte vagyonát. Úgy tűnik, ez a „kettősség” Plutarchos számára problémát okozott, értetlenkedésének így ad hangot: „*Amint a jó és kiegyensúlyozott szervezetnek nincs szüksége felesleges ruházatra vagy élelemre, az egészséges egyéni és családi élet is beéri a legszükségesebbekkel. Az igényeket azonban mindenképpen összhangba kell hozni a keresettel, mert aki sokat szerez, de keveset használ fel belőle, az nem mérsékeltes, hanem vagy oktalan, mert nem igényli és nem óhajtja, amije van, vagy szerencsétlen, mert bár óhajtja, de élvezetéről fősvénységből lemond. Szívesen megkérdezném Catót, ha lehetne: »Ha a gazdaság célja az, hogy élvezd, miért vagy büszke rá, hogy sokat szerztél, ha egyszer kevéssel is beéred?«*”¹⁰ Cátónak a *parsimonia*hoz való ragaszkodása és sikeres gazdálkodó volta közötti ellentmondást a kortárs szakirodalom egy része is hangsúlyozza.¹¹

Cato egyszerű életmódja és a virágzó, modern gazdaság kialakítására való törekvése között azonban nem feltétlenül van ellentmondás. Egyrészt azért volt lényeges számára az egyszerű életvitel és a jövedelmező gazdálkodás, hogy olyan vagyoni alapot tudjon teremteni, amellyel részt vehet a politikai életben. Másrészt e két meghatározó elv Cato számára egy nagyobb cél megvalósításának eszköze volt. Ez a cél az állam szolgálata, a római erényeknek, többek között a *virtus*nak való megfelelés volt. Cato egész élete során fontosnak tartotta a régi római erényeket, amelyek nem csupán saját tetteit határozták meg, hanem bennük látta a köztársaság szilárd alapját. Cato szerint meg nem tartásuk Róma vesztét okozná, Róma pusztulásához vezetne.¹² A köztársaság válsága idején

⁷ Plutarchos életrajzában Cato személyiségének pozitív vonásaként tűnik fel, hogy jó apa, szerető férj, jó gazda (Plut. Cato 20.), hogy tehetséges, bátor katona (Plut. Cato 10.; 11.), hogy provinciáját kiválóan vezető *propraetor* (Plut. Cato 6.) és hogy önmérséklete csodálatra méltó (Plut. Cato 6.). Negatív tulajdonságaként említi meg Plutarchos többek között fősvénységét (Plut. Cato 4.) és az öreg rabszolgákkal szemben tanúsított szívtelenségét (Plut. Cato 5.).

⁸ Plut. Cato 4. Ford.: Máthé Elek.

⁹ Plut. Cato 4. Ford.: Máthé Elek.

¹⁰ Plut. Arisztteidész és Marcus Cato összehasonlítása 4. Ford.: Máthé Elek.

¹¹ ALFÖLDY, 1996. 46.

¹² EARL, 1967. 45–46.

Cicero is megfogalmazta ezt a gondolatot,¹³ saját sorai elé éppen Cato kortársának, Ennius¹⁴ versének egy sorát helyezte: „*Hajdani hősök erényén nyugszik Róma hatalma.*”¹⁵

Cicero korának válságos állapotát a következőképp magyarázza: „*Ennél fogva még a mi korunk előtt egyrészt maga az ősi hagyomány nagyszerű férfiakat vont be az állam irányításába, másrészt a kiváló férfiak megtartották az elődök régi szokását és intézményeit. A mi nemzedékünk az államot mint pompás festményt örökölte, amelynek színei az öregség következtében mindenestre már elhalványultak, és nem csupán elmulasztotta ennek a képnek eredeti színeiben való felfrissítését, hanem még csak arra sem fordított gondot, hogy legalább rajzát és egyúttal körvonalait megtartsa. Mi maradt meg ugyanis azokból az ősi erkölcsökből, amelyeken, mint ő mondta, Róma nyugszik? Látjuk azt, hogy ezek már feledés révén annyira avítottá váltak, hogy ezeket nem csupán tiszteletben nem tartják, hanem még csak nem is ismerik. Mit mondjak ugyanis a férfiakról? Hisz az erkölcsök azért semmisültek meg, mert hiányoztak a valódi férfiak. Nem csupán számadással tartozunk ezért az oly nagy szerencsétlenségért, hanem emiatt bizonyos értelemben védekezniünk is kell, mintha főbenjáró bűn elkövetésével vádolnának. Saját bűneink, s nem pedig valamiféle szerencsétlenség a vétkesek abban, hogy szóban ugyan még ragaszkodunk az államhoz, de azt valójában már régen elvesztettük.*”¹⁶

A *virtus*, amely egyike a Róma számára fontos eszményeknek, igen összetett fogalom.¹⁷ A köztársaság idején egyike volt azoknak az eszméknek, amelyekben a *nobilitas* kifejezésre juttatta ideálját.¹⁸ A *virtus* nem csupán a római katonák harcok során tanúsított bátorságát, önfeláldozó hősiességét jelentette,¹⁹ hanem magában foglalta a *disciplina*, a katonai fegyelem szigorú megtartását is.²⁰ Ugyanakkor a *nobilitas* számára a *virtus* a *res publica* szolgálatában elkövetett nagy tettek által elnyert dicsőség és megbecsülés elérését jelentette.²¹ A *virtus* részét képezhette még egyrészt a *magistraturák* elnyerése, másrészt a közéletben való részvétel, melyek által a *nobilitas* tagjai gyarapíthatták az őseiktől örökölt

¹³ Ahogyan Ennius, Cicero is a *mos* és a kiváló férfiak szükségességére utal. Cicero szerint Róma válságos állapota éppen a hagyományoktól való elfordulásban gyökerezik.

¹⁴ Egy újabb érv Cato görögellenességével szemben, hogy Enniust görög vidékről éppen Cato hozta Rómába. SCULLARD, 1973. 110.

¹⁵ Cicero: Az állam. 5. 1. Ford.: Hamza Gábor.

¹⁶ Cicero: Az állam. 5. 1. Ford.: Hamza Gábor.

¹⁷ A *virtus* fogalmáról bővebben HELLEGOUARC'H, 1963. 242–246.

¹⁸ EARL, 1967. 20.

¹⁹ EARL, 1960. 238.

²⁰ EARL, 1960. 239.

²¹ EARL, 1967. 21.

dicsőséget leendő utódaik számára.²² Elképzelhető, hogy Cato korában nem csupán az állam irányításában való aktív részvétel segíthette elő a *gloria maiorum* növelését, hanem a családi örökség megőrzése, gyarapítása is. A *virtus* részét képezhette az olyan vagyon gyűjtése is, amelyet az állam érdekében használtak fel. Cato számára a vagyon helyes módon való megszerzése is a *virtus* fogalmába tartozott.²³ Erre utal Cato következő sora is: „Előnyös, ha a ház urának vannak jól kiépített gazdasági épületei, jó olaj – és bor pincéje, hogy kivárhassa a drágaságot: ez hasznára, becsületére [virtuti], dicséretére[gloriae] válik...²⁴ Cicero következőképp fogalmazza meg *virtus* jelentőségét: „A természet annyira szükségszerűvé tette az erényt az emberi nemnek, és a közjó védelmezésére akkora vágyat alkotott belé, hogy ez az erő az élvezet és a kényelem valamennyi csábítását legyőzte...²⁵

Cato minden tetteivel az őseik erényeihez, többek között a *virtushoz* való visszatérést szorgalmazta a *nobilitas* számára egy olyan korban, mikor Róma a változások időszakába lépett. Plutarchos a következőképp jellemzi a Cato-korabeli Rómát: „A köztársaságot akkoriban hatalmas területe már megakadályozta benne, hogy hű maradjon a régi tiszta erkölcsökhöz, a sok ország és nép feletti uralom összekeverte a szokásokat, a rómaiak sokféle életmódot vettek át és fogadtak el mintaképpül.²⁶ Cato kortársa, Polybios igen érzékletes képet fest a Kr. e. 2. századi Rómában uralkodó állapotokról: „...Néhányan az ifjak szerelmének, mások örömlányoknak, számosan pedig a zenés szórakozásoknak és ivászatoknak, valamint az ezekkel kapcsolatos fényűzéseknek adták át magukat; a Perszeusszal folytatott háború folyamán ugyanis hamar eltanulták a görögök efféle kicsapongásait. A féltelenség olyan mértéket öltött, hogy sokan egy talantont adtak egy ifjú szerelméért, mások pedig háromszáz drakhmát adtak egy korsó pontoszi halért. Ez a léhaság nyilvánvalóan azért lobbant lángra, mert egyrészt elterjedt a nézet, hogy a rómaiak a makedón királyság leverésével minden kétséget kizáróan világuralomra tettek szert, másrészt pedig abból a hatalmas vagyoni

---

²² EARL, 1960. 242. Erre utal Scipio Aemilianus panaszja is Polybiosnak: „Nyilvánvalóan neked is az a véleményed rólam, mint a Város többi lakójának. Azt hallom ugyanis, mindenki úgy véli, hogy én egy szelíd és együgyű ember vagyok, aki igen messzire lévedt az igazi római jellemvonásoktól és életviteltől, minthogy nem törődöm azzal, hogy bírósági tárgyalásokon pereskedjek. És azt is mondják, hogy a család, amelyből jövök, más képviselőt kívánna magának, egy etlől a jellemről éppen különbözött. Ez az, ami miatt leginkább hátkódom!” Polyb. 31. 23. Ford.: Forisek Péter.

²³ EARL, 1960. 238.

²⁴ „Patrem familiae villam rusticam bene aedificatam habere expedit, villam oleariam, vinariam, dolia multa, uti lubeat caritatem expectare: et rei et virtuti et gloriae erit...” Cato, De agri cultura, 5. 2. Ford.: Kun József.

²⁵ Cicero: Az állam. 1. 1. Ford.: Hamza Gábor.

²⁶ Plut. Cato 4. Ford.: Máthé Elek.

különbségből, ami a makedón kincsek Rómába szállításának következtében alakult ki, mind a közvagyon, mind az egyes magánszemélyek gazdagsága terén.²⁷

A pun háborúknak köszönhetően Róma tekintélyes, igazi nagyhatalommá vált.²⁸ Győzelmeik folytán a zsákmányokból, a békeszerződéseknek köszönhetően hatalmas mennyiségű pénz áramlott Rómába.²⁹ A Kr. e. 2. században végbement területi növekedés egyrészt maga után vonta a kiterjedtebb, széleskörű kereskedelmet, másrészt újabb pénzforrási lehetőséget kínált a provinciák adóbérlete révén. Ahogyan Róma egyre nagyobbá vált, úgy változtak, bővültek a társadalom számára elfogadható értékek és kívánalmak.³⁰ A római lakosság élete a gazdasági fellendülés folytán kényelmesebb lett, mivel a beáramló pénz nagy része nem magánvagyonná vált, hanem az állam használta fel Róma fejlesztésére.³¹ Ugyanakkor hozzáférhetővé váltak számukra távolabbi tájak luxuscikkei, és megjelent azok mértéktelen használata is. Ahogyan megváltoztak Róma gazdasági viszonyai nagy mértékű terjeszkedésének köszönhetően, úgy szorultak egyre inkább háttérbe az ősi római erények, elhagyták az egyszerű életmódot, amelyet felváltott a luxust el nem vető görögös életvitel.

Cato a római életmód ilyen mértékű átalakulásában főként annak veszélyét látta, hogy a rómaiak elfordulnak azoktól az őseik életét is meghatározó erkölcsöktől, amelyekre Róma méltán büszke lehetett, mely Róma sikerességét is biztosította.³² Ezek közé tartozik a katonai fegyelem, a *disciplina* megtartása,

---

²⁷ Polyb. 31. 25. Ford.: Forisek Péter.

²⁸ Ez a tény érzékelhető Cato *Origines* című írásában, amely az első latin nyelvű történeti munka. Ez az első történeti mű, amely nem mások számára szándékozik bemutatni Róma nagyságát, hanem maguknak az itáliaiaknak. RAWSON, 1989. 459.

²⁹ Ennek köszönhetően Kr.e. 195-ben visszavonták a *lex Oppiát*, amely a nők ékszer- és ruhaviselését, illetve a kocsihasználati jogát szabályozta. Ez a törvény egyrészt a pun háború idején gazdasági célokat szolgált, másrészt segített abban, hogy a nők is áldozatot hozzanak a háború érdekében, így ők is sorsközösséget vállalhassanak a pun háborúban harcoló férfiakkal. A *lex Oppiá*ról bővebben BALTRUSCH, 1989. 52–59.

³⁰ ASTIN, 1989. 185.; ALFÖLDY, 1996. 35–36.; 45–46.

³¹ MARÓTI, 1966. 18.

³² Példaként említhetjük azt az esetet, amikor a Rómába érkezett athéni követség akkora hatást gyakorolt az ifjakra, hogy minden teendőjüket félretéve a görög filozófiát kezdték tanulmányozni. „Tetszett ez a rómaiaknak, örömmel látták, hogy az ifjak a görög műveltséggel foglalkoznak, s ezeknek a bámulatra méltó férfiaknak a társaságát élvezik. Catót azonban kezdettől fogva bosszantotta, hogy a tudásszomj elárasztotta a várost, s tartott tőle, hogy az ifjak becsúgyát majd csak ez foglalkoztatja, és többre becsülik az ékesszólással, mint a hadjáratokon vítézi tetteikkel szerzett dicsőséget.” Plut. Cato 22. Ford.: Máthé Elek. Cato számára nem az volt aggasztó, hogy az ifjak foglalkoznak a görög tudományokkal, hanem az, hogy emiatt elfordulnak a katonai szolgálattól, azon keresztül pedig az egyik legfontosabb római erény, a *virtus* gyakorlásának lehetőségétől.

az ősi egyszerűség és takarékoság, a *parsimonia* megőrzése és a *res publica* dicsőségét szolgáló *virtus* elérésére való törekvés. Feltehetően Catónak éppen ezen a nézetén alapul a róla a források egy részében megjelenő pozitív ábrázolás egyik jellemző vonása, a régi erényekhez ragaszkodó tökéletes római polgár képe, amely az utókor rávetítésén túl feltehetően valós elemeket is tartalmaz.

A Catót a *virtushoz* és a *parsimoniához* fűző kapcsolatról kialakítható kép Cato életének három meghatározó elemében nyilvánul meg. Az egyik ilyen tényező Cato *homo novus* volta. Cato számára a tökéletességre való törekvés volt az egyetlen lehetőség, hogy *homo novusként* lehetőséget nyerjen politikai ambícióinak megvalósítására, kiválósága volt az egyetlen út, hogy érvényesülhessen a római közéletben. Cato politikai pályájának kezdetén tusculumi kisbirtokos fiaként, *plebeius* nemzetség tagjaként óriási hátránnyal indult a *nobilitas* szűk körét alkotó régi, neves *gens*ek leszármazottaival szemben.³³ A római köz társaság idején a *nobilitas* tagjai számára származásuk több szempontból is megkönnyítette a római közéletben való érvényesülést. Egyrészt családjuk szolgáltatta politikai erejük alapját, ugyanis a *nobilitas* számára a *gens*ek politikai *factiókként* is működtek, így biztosítva a szenátuson belüli támogatást.³⁴ Másrészt jelentős politikai bázist biztosítottak számukra nagy létszámú *cliensi* köreik is, melyeknek kialakítása tekintélyes *gens*ek tagjaiként befolyásuknak köszönhetően nem okozott nagy gondot.³⁵ Ugyanakkor *gens*ek számára őseik tisztelete nem csupán tekintélyt biztosított, hanem neves őseikkel igazolták képességeiket a római nép előtt.³⁶

Cato számára azonban, mivel *homo novusként* egyetlen *gens*hez sem tartozott,³⁷ az egyik lehetőség politikai karrierjének megalapozására, ha tekintélyes nemzetségből származó támogatók állnak mögötte.³⁸ Cato meg is találta *patronus*át Valerius Flaccus személyében, aki később *consul*, majd *censortársa* lett.³⁹ Cato számára nehéz és hosszadalmas folyamat lehetett egy politikailag is jelentős nagyságú *cliensi* kör kiépítése, így politikai karrierjének elején *cliensek* támogatására nem számíthatott.

Cato, mivel nem voltak a *nobilitas* és a római nép számára megfelelő ősei, nem családjának hírnevével, hanem azok múltbéli tetteivel igazolta alkalmas-

³³ SCULLARD, 1973. 9.

³⁴ SCULLARD, 1973. 8.

³⁵ SCULLARD, 1973. 12.

³⁶ HELLEGOUARC'H, 1963. 475.

³⁷ A *gens* fogalmának kora köztársasági háttéréhez HAHN, 1974. 2. 150–177.

³⁸ SCULLARD, 1973. 17.; BRUNT, 1971. 68.

³⁹ Plut. Cato, 3. Ford.: Máthé Elek.

ságát, amelyekkel azok hozzájárultak Róma nagyságához.⁴⁰ Erre utalnak Plutarchos sorai is: „Cato mint derék embert és jó katonát dicséri atyját, Marcust, és nagyatyja, Cato, többször kapott katonai kitiüntetést; harc közben öt alkalommal vesztette el lovát, és vitéz magatarásáért közköltiségen térítették meg lovai árát. A rómaiak új embernek nevezték azokat, akiknek családja nem tett szert hírnévre, és a közpályán a maguk kiváló tetteivel váltak ismertté. Ez történt Catóval is, de ő azt mondotta magáról, hogy „új” ami a közhivatalokat és a hírnevet illeti, de ősrégi is, elődeinek kiváló tettei révén.”⁴¹

Cato *Origines* című történeti munkájában gyakran név nélkül említi a Róma dicsőségét gyarapító arisztokrata parancsnokokat,⁴² azonban ez nem azt jelenti, hogy Cato *homo novus*ként elítélné a hőstettek által nyerhető hírnevet. Cato a névtelen hősök megjelenítésén keresztül hangsúlyozza az állam fontosságát, kifejti, hogy az egyéni hírnév háttérbe szorításával minden szolgálatot a *res publica* alá kell rendelni. Így a hősök azért maradnak név nélkül, mert vissza kell vonulniuk a föléljük rendelt egész, a *populus Romanus* és a *res publica* mögé.⁴³

A *homo novus*ok nehézségei nem csupán a *nobilitas* rezignáltságából, a *clientura* hiányából származtak, hanem a római nép újjal szemben tanúsított elutasító hozzáállásából is adódtak. Mivel Cato *homo novus*ként nem rendelkezett megfelelő *commendatio maiorum*mal, azaz nem volt olyan személyiségeknek a leszármazottja, akik bizonyítékát adták képességeinek,⁴⁴ Cato számára az egyetlen út az érvényesüléshez az volt, hogy ha tehetségével, kiválóságával, hívja fel magára a figyelmet.⁴⁵ Fontos volt, hogy érdemeket szerezzen, és ezekkel igazolhassa alkalmasságát a hivatalokra a *nobilitas* és a római nép előtt. Ennek egyik feltétele az volt, hogy Cato valóban a régi római erényeknek megfelelően éljen. A személyes indíttatáson túl tehát ezzel is magyarázható Cato nagymértékű ragaszkodása az olyan ősi erényekhez, mint a *parsimonia*, a *disciplina* és a *virtus*.

Cato számára ahhoz, hogy *homo novus*ként igazolja a politikai karrierre való alkalmasságát, hogy sikerüljön a származásából adódó hátrányt leküzdve a *nobilitas* teljes rangú tagjává válnia, a *nobilitas* tetteinek egyik meghatározó elvét kellett követnie. Az *exemplum*ok a *nobilitas* felfogása szerint „engedélyt” jelentettek a kérdéses cselekvés végrehajtására, általuk egy indítványt minden

---

⁴⁰ HÖLKESKAMP, 1996. 310. Cato családja feltehetően nem sokkal azután kapott *civitas sine suffragiá*t, azaz választás nélküli polgárjogot, hogy Kr. e. 290-ben M. Curius Dentatus meghódította a sabin területeket. Erről a témáról bővebben ASTIN, 1972. 20–24.

⁴¹ Plut. Cato 1. Ford.: Máthé Elek.

⁴² Cato, *Origines*, fr. 88. EARL, 1967. 44.

⁴³ HÖLKESKAMP, 1996. 309.

⁴⁴ HELLEGOUARC'H, 1963. 475. A *homo novus*ok nehézségeit még az is növelte, hogy az általuk elért sikereket Fortuna segítségének tulajdonították. WISEMAN, 1971. 109.

⁴⁵ HELLEGOUARC'H, 1963. 476.

egyéb indoklás nélkül is elő lehetett terjeszteni.⁴⁶ Cicero ezt a következőképp fogalmazza meg: „mert ami példa által történik, azt a jog által történnék tekintik.”⁴⁷

Mivel Catónak *homo novus*ként nem voltak olyan ősei, akiket *exemplum*ként nevezhetett volna meg, az volt a feladata, hogy a múlt felé fordulva, Róma történelméből olyan hasonló, megfelelő, az egész római közvélemény által elismert, emblematiszta alakokat találjon, akiknek gondolkodásával rokonságot érzett. A *homo novus*ok, ahogyan Cato is, természetesen büszkék voltak családjuk helyi jelentőségére, de a *nobilitas* tagjainak múltjával szemben nem a saját őseikkel versenyeztek, hanem az általuk kiválasztott szellemi elődeikkel.⁴⁸

Cato számára az egyik ilyen szellemi előd, akit *exemplum*ként felhasználhatta, és akit példaképének is tekintett, M. Curius Dentatus volt. Feltehetően amellet, hogy a római nép számára ő volt a régi római életmód példája, a *virtus* és a *parsimonia* megtestesítője, Cato azt is személyes kapcsolódási pontnak tarthatta, hogy családja áttételesen Dentatusnak köszönheti római polgárjogát.⁴⁹

Cato így a múlt felé fordulva, a *nobilitas* módszerét alkalmazva, a római történelem kiemelkedő alakjaira hivatkozva határozta meg identitását, s támasztotta alá kiválóságát. Ugyanakkor ezzel a módszerrel tett kísérletet a származásából adódó társadalmi konfliktus feloldására, hogy a *nobilitas* teljes rangú tagjaként vehessen részt a politikai életben.

A későbbi korok számára Cato szimbolizálta a régi római erények szerint élő, tökéletes és harcra *homo novus*t, aki nem csupán beszédeivel kritizálja az ősi római erényeket és szokásokat elhagyó *nobilitas* tagjait, hanem folyamatosan szembe is helyezkedik velük. Ennek a legendás képnek a kialakításában jelentős szerepe volt Cicerónak, aki *homo novus*ként szintén a *nobilitas*ba való integrálódásra és a származásából adódó társadalmi konfliktus feloldására törekedett, azonban Catóétól eltérő megoldást választva. Cicero ugyanis, amikor Catót nevezte meg példaképének, nem csupán egy, a római közélet által tisztelt, múltból választott *homo novus*i *exemplum*ra hivatkozott, hanem saját korának állapotát visszavetítve „újrateremtette” Cato alakját, hogy így felhasználhassa saját identitásának meghatározására. Ahogyan Cato M. Curius Dentatust, Cicero is szellemi elődjének tartotta Catót, aminek egyik oka az lehetett, hogy mindketten a római erények romlásában látták Róma vesztét. Catóról alkotott képében Cicero egyrészt Cato M. Curius Dentatus felé fordulását az ősi római

⁴⁶ HÖLKESKAMP, 1996. 317.

⁴⁷ „nam quod exemplo fit, id etiam iure fieri putant” Cicero, fam. 4. 3. Az idézet a szerző fordítása. WISEMAN, 1971. 107.

⁴⁸ Többek között ilyen *exemplum* lehetett M. Curius Dentatus mellett Cincinnatus és C. Fabricius is. WISEMAN, 1971. 108.

⁴⁹ ASTIN, 1972. 20–24.

takarékosság és egyszerűség modelljévé tette.⁵⁰ Másrészt Catót a *virtus* megtestesítőjeként is ábrázolta, ami Cicero számára nem csupán Cato kiválóságának kihangsúlyozására volt eszköz, hanem ennél nagyobb célt szolgált. Cicero Cato alakjával igazolta a saját korában újradefiniált *nobilitas* fogalom létjogosultságát, amelyben tagjai számára már nem a származás és az ősök voltak a kritériumok, hanem az egyéni tettek, a *virtus* erényének gyakorlása volt a mérvadó.⁵¹

A Cicero által alkotott kép nyomait felfedezhetjük Livius és Plutarchos Catoról szóló írásaiban. Ezek a források valóban tükrözhetik a Cicero által konstruált „*homo novus*”-képet, azonban az is elképzelhető, hogy Cato harcos *homo novus*ként való ábrázolása nem Cicero visszavetítését tükrözi, hanem a szerzők valójában Cicero alakját vetítik rá Cato képére,⁵² így állítva párhuzamba a Római Köztársaság korának két kiemelkedő *homo novus*át. Ezek a kialakított képek mutatkoznak meg Cato Scipio Africanus mellett töltött *quaestorságáról* szóló forrásokban is. Cato *quaestorsága* életének másik meghatározó eleme, amely a *virtushoz* és *parsimoniához* való kapcsolatára utal. Az eset elemzése előtt megjegyzendő, hogy a kettőjük között a forrásokon keresztül kirajzolódó ellenségeskedésben felfedezhető, hogy a történetírás miként jeleníti meg a Kr. e. 2. század két kiemelkedő alakja közti viszonyban a kor politikai, gondolkodásbeli, életfelfogásbeli különbségeit.⁵³ Ahogyan Maróti Egon írja: „Míndehhez hozzávehetjük még, hogy azok a források, melyek Cato és kora, kortársai s maga tevékenysége megismerésére rendelkezésünkre állnak, hézagosak, jobbra másodlagosak, kései összefoglalások, kivonatok, melyek váltakozva tükröznek egykorú polémikiakat a saját korukból visszavetített problémákkal.”⁵⁴

Még ha nem is jelenthetjük ki egyértelműen, hogy ellenségeskedésük visszavetítés, annyi mégis igaz lehet, hogy kettejük rossz kapcsolatát az utókor túlságosan felerősítette, túlhangsúlyozta. Ezt példázzák a Scipio Africanus ellen irányuló per elbeszélései.⁵⁵ Livius is megemlíti a korában létező források sok-

---

⁵⁰ „Ilyen életmódot folytatott M. Curius, miután a samnisok, a sabinok és Phyrus fölött diadalt ült, élete végső szakaszában. Valahányszor az ő fahusi lakását szemléltem – mert nincs messze az enyémtől –, nem győzöm eléggé bámolni ennek az embernek a mértékletességét és az akkori idők erkölcsi szigorúságát.” Cicero, Az idősebb Cato vagy az öregségről, 16. Ford.: Némethy Géza. Plutarchos életrajzában követte Cicerót. Plut. Cato 2. WISEMAN, 1971. 108.

⁵¹ EARL, 1967. 53.

⁵² Elképzelhető, hogy Plutarchos Cato életrajzában ezért fektet olyan nagy hangsúlyt Cato retorikai képességeinek ismertetésére. Plut. Cato 1.; 12.; 14.; 15.

⁵³ A kettejük közötti szembenállás kihangsúlyozása miatt egyes források azt említik, hogy Cato helyébe Scipio Africanus került Hispánia *praetorának*, holott valójában P. Scipio Násica vette át pozícióját. Plut. Cato 11. és Corn. Nep. 2. 2. MARÓTI, 1966. 11.

⁵⁴ MARÓTI, 1966. 8.

⁵⁵ Polyb. 23. 14.; Liv. 38, 50–60.; 39.52.; Gell. 4. 8.

féleségét, amikor beszámol a Scipio Africanust és fivérét, Luciust ért támadásokról: „Még sok egyéb tudósítás is van főképpen Scipio utolsó napjairól, az ellene emelt vádról, haláláról, temetéséről és síremlékéről, de ezek annyira eltérőek, hogy nem is tudom, melyik hagyománynak vagy melyik írónak adjak hitelt. Még vádolói személyében sem egyeznek meg; egyesek azt írják, hogy M. Naevius, mások, hogy a két Petilius idéztette törvény elé, s nem említik a vádemelés idejét, halála évét s azt sem, hogyan halt meg és hol volt a temetése.”⁵⁶

Ez a per a Kr. e. 2. századi római történelem egyik legbizonytalanabb epizódja. Tulajdonképpen nem is egy perről van szó, hanem két, a Scipiók tekintélyét aláásni szándékozó támadásról. Az első per Kr. e. 187-ben Scipio Africanus fivérét, Luciust vontta felelősségre, majd három évvel később, Kr. e. 184-ben magát Scipio Africanust érték vádak az állami pénzek helytelen kezelése miatt.⁵⁷ Egyes források szerint Cato volt az, aki felbujtotta a *néptribunus*okat, hogy emeljenek vádat a *senatus*ban. Cato felbujtóként való ábrázolása feltehetően újabb eleme a *nobilitas* és a *homo novus*ok szembeállításának. Cato e kép szerint minden lehetőséget megragadott, hogy Scipio Africanust a közvélemény előtt támadhassa, akár testvérén keresztül is. Plutarchos következő soraiban is e nézet jelenik meg: „Az által is gyűlöltté tette magát Cato, hogy kizárta a lovagrendből Scipio testvérét, Luciust, aki diadalmenetet is tartott; úgy látszott, mintha ezzel az akkor már halott Scipio Africanus emlékeit akarta volna meggyalázni.”⁵⁸

Cato Scipio Africanusszal való feltételezett rossz kapcsolatát Kr. e. 204-től datálják, Cato ekkor ugyanis *quaestor* volt Szicíliában a *consul* mellett. Cornelius Nepostól csak annyit tudunk meg: „*Quaestorként P. Cornelius Scipio Africanus consul mellé került, de nem úgy viselkedett vele, ahogy egy beosztotthoz illet volna, mert egész életében nézeteltérésben volt vele...*”⁵⁹ Az eredeti szövegben „*dissentire ab aliquo*” szerepel, azaz „valakitől különbözni, valakitől eltérő véleményben lenni, egyet nem érteni, vizálgodni valakivel”.⁶⁰ A forrásokban fennmaradt történetek⁶¹ ugyanúgy polemizálnak, mint a Scipio–perről szólóak, így szintén feltételezhető, hogy az utókor visszavetítése, mégis érdemes közelebbről megvizsgálnunk, mi okozhatta a kettejük közti véleménykülönbséget.

⁵⁶ Liv. 38. 56. Ford.: Muraközy Gyula.

⁵⁷ SCULLARD, 1973. 290–303.

⁵⁸ Plut. Cato 18. Ford.: Máthé Elek. Feltehetően Cato Luciust nem Scipio Africanus emlékének meggyalázása miatt zárta ki a lovagrendből, hanem egyszerűen arról lehetett szó, hogy Lucius már alkalmatlan volt a lovas katonai szolgálatra. Erről az esetről bővebben SCULLARD, 1973. 159–160.; ASTIN, 1978. 81–82.

⁵⁹ Corn. Nep. Cato 1. 4. Ford.: Havas László.

⁶⁰ Boros Gábor magyarázata.

⁶¹ Plut. Cato 3.; Corn. Nep. Cato 1. 4.; Liv. 29. 25.

Elképzelhető, hogy vitájuk az állami pénzekkel kapcsolatos, Cato mint az állam képviselője nem értett egyet Scipióval. Ám nézeteltérésük forrását inkább Plutarchos indoklásában kell látnunk, amely szerint egyrészt Cato, aki már fiatal korában megtapasztalta a kemény munka nehézségeit, a katonai szolgálat szigorú szabályait, kifogásolta, hogy Scipio nem tartja meg a hagyományos fegyelmet – *disciplina*⁶² –, és szokatlanul bőkezű katonáival szemben. Másrészt Cato azt érezhette, hogy a *consul* nem veszi komolyan a feladatát, mert arra is ráér, hogy görög színházi előadásokat nézzen.⁶³ Ezek az érvek, amelyeket Plutarchos kiemel, igen meggyőzőnek tűnnek, lehetséges, hogy Cato ellenérzései valóban ezekben gyökereztek. Ám valós konfliktuson túl elképzelhető, hogy mégis viszszevetítésről van szó. Plutarchos magyarázatában az utókor által megformált Cato-kép jelenik meg, amelyre hatással lehetett Cato *Origines* című írása is, amelyben megfogalmazza a *disciplina* fontosságát.⁶⁴ Cato és Scipio Africanus rossz viszonyának megjelenése a forrásokban nem csupán személyes ellentétüket mutatja be, hanem az ősi normáktól eltávolodó *nobilitas* és a régi római erényekhez ragaszkodó, tökéletességre törekvő *homo novus*ok szembenállását is.

Bár a fent említett példák Cato és a *nobilitas* szembenállását hangsúlyozzák, Cicero, amikor az újradefiniált *nobilitas*-fogalom igazolására törekedett, eltüntette a *homo novus*ok és a *nobilitas* szembenállását Cato és a Scipiók véleménykülönbségének megszüntetésével. Cicero írásában Scipio Aemilianus kettejük kapcsolatáról a következőképp nyilatkozik: „Van egy mondása az agg Catónak, akit én, mint tudjátok, egészen kivételes módon kedveltem, és akinek vér szerinti és örökbefogadó apám döntése, továbbá saját érzésem alapján fiatalkorom óta egészen elköteleztem magam; beszéde hallatán sohase tudtam betelni.”⁶⁵ E sorok tanúsága szerint Cicero véleménye az, hogy Cato és a Scipiók viszonyát a kölcsönös tiszteltet és megbecsülés jellemezte. Ugyanakkor ez a részlet híven tükrözi azt a folyamatot, amely során az utókor szemében a múlt ideálisabb állapotok korává válik. Ezzel összefüggésben Cicero számára nem kérdéses, hogy a Kr. e. 2. század két kiemelkedő, meghatározó alakja tisztelte egymást, és életüknek közös célja volt a *res publica* szolgálata.

---

⁶² A fogalom jelentőségére mutat rá Livius *Praefatió*jában: „Azt szeretném, ha figyelmét inkább arra fordítaná minden olvasóm [...] hogy háborúban és békében milyen férfiak milyen erényeikkel teremtették meg és tették nagygyá hatalmunkkal, s ha figyelemmel kísérné, hogy a fegyelem lassú megla-zulásával hogyan kezdtek megintogni, majd mind jobban és jobban süllyedni az erkölcsök, míg hirtelen bekövetkezett a teljes összeomlás...” Ford.: Kiss Ferencné.

⁶³ Plut. Cato 3. 6.

⁶⁴ Cato, *Origines* fr. 22.

⁶⁵ Cicero: *Az állam*. 2.1. Ford.: Hamza Gábor.

Cato *censor*rá választásáról szóló források is tükrözik Cato és a *nobilitas* feltételezett szembenállását. Livius és Plutarchos leírása szerint Cato ellenfelei összefogtak ellene, hogy ne válasszák *censor*rá.⁶⁶ Plutarchos a következőképp indokolja a *nobilitas* tagjainak szervezkedését: „A *patriciusok irigykedtek rá, és a nemesi osztály súlyos megalázásának tekintették, hogy alacsony származású emberek emelkedjenek a legfőbb tisztségre és hatalomra.*”⁶⁷ Feltehetően ez az indok is a Cicero által kialakított túlzott képet tükrözi. Bár az, hogy egy *homo novus* szerzi meg a *magistraturák* legértékesebbikét, nyilván ellenérzést keltett a *nobilitas* tagjaiban, hiszen ebben a korban ez nem volt szokványos dolog.⁶⁸ A fentebb említett példákon keresztül láthatjuk, hogy az utókor a *homo novus–nobilitas* ellentétet visszavetítette a múltba, hogy aztán *exemplum*ként használhassa. Így tulajdonképp az utókor saját társadalmi konfliktusának a múltba vetítése által teremtett olyan érveket, amelyekre a konfrontálódás során hivatkozhatott.

Cato életének harmadik eleme, amely Catónak a *virtushoz* és a *parsimoniá*-hoz való kapcsolatára utal, pályafutásának csúcsa, *censors*ága, amely bizonyos szempontból mérföldkő volt Róma történelmében, összefoglalta a régi római elvek és az új hellenizáló értékrend közötti ellentmondásokat.⁶⁹ Cato és Valerius Flaccus *censors*águk idején ezért komoly hangsúlyt helyeztek a vezető réteg életvitelének ellenőrzésére, amely a Kr. e. 2. század során bekövetkezett változások eredményezte anyagi fellendülés miatt már rég nem vette figyelembe a Cato számára fontos elveket.⁷⁰ Cato *censors*ága idején az emberek igazi megtisztítását tűzte ki célul, nem csupán rituális *lustrum*ot akart végrehajtani, melyre a *census* felmérése során került sor.⁷¹ A megtisztulás része a Keleten való terjeszkedés révén megismert, majd a rómaiak között egyre inkább megjelenő luxustól, fényűzéstől való megszabadulás. Plutarchos a következőképp ír *censors*ága alatt a *parsimonia* érdekében bevezetett szigorításairól: „A legtöbb embert a fényűzés korlátozásával sértette meg. Mivel addigra a fényűzés már sok embert megrontott, egyenes úton lehetetlen volt kiirtani, így tehát kerülőt kellett tennie. Elrendelte, hogy a vagyonbecslésnél azokat a ruhákat, kocsikat, női ékszereket, bútorokat és étkezéslelteket, amelyeknek értéke egyenként meghaladja az ezeröttszáz drakhmát, tízszeres értékkel vegyék fel, hogy így a magasabb vagyonbecslés folytán a tulajdonosok adója is emelkedjék.

⁶⁶ Liv. 34. 41.; Plut. Cato 16.

⁶⁷ Plut. Cato 16. Ford.: Máthé Elek.

⁶⁸ SCULLARD, 1973. 9.

⁶⁹ SCULLARD, 1973. 153.

⁷⁰ A már korábban ismerttetett okok vezettek ehhez a gazdasági fellendüléshez: a két pun háború, a kereskedelem, a *provinciák* adóbérlői.

⁷¹ SCULLARD, 1973. 154. A *censoi* feladatok részletes leírásához és a *lustrum* gyakoriságának változásairól bővebben lásd ASTIN, 1982.

Minden ezer as után három as adópótlékot állapított meg, azzal a céllal, hogy akik az efféle adópótlékot fizetik, lemondjanak a fényűzésről, látván, hogy az egyszerű és takarékos polgárok egyenlő vagy on ellenére is kevesebb adót fizetnek be az államkincstárba.⁷²

Cato azt remélte, ha vissza tudja állítani a szigorúan egyszerű életvitelt, akkor a többi probléma magától megoldódik, hiszen Róma sikeressége az érényekben gyökerezik.⁷³ Hogy Cato milyen nagy mértékben összekapcsolta a régi római érények megtartását és a sikerességet, azt *Origines* című művében a sabinok eredetéről írt története is bizonyítja.⁷⁴ Ebben a sabinokat a Lakedaimóniaktól származtatja, akik őseikhez hasonló egyszerűségben és szigorú szabályok szerint élnek. A rómaiak ennek a sabinoktól átvett spártai egyszerűségre emlékeztető életmódnak köszönhetik sikerességüket.

Cato nem csupán a közéletben, hanem a magánéletében is követte a régi római mértékletességet, elutasította a luxust, mivel szerinte az ősi értékrend romlása, akár a provinciák vezetésében, akár otthon, a magánéletben nyilvánul meg, veszélyt jelent az államra nézve.⁷⁵ Fontos leszögezni, hogy Cato nem magát a vagyont ítélte el, hanem annak helytelen megszerzését és felhasználását. A pénzfelhasználás minden olyan fajtáját megvetette, legyen az akár kapzsiság, akár megvesztegetés, akár luxus, amely nem az állam érdekét szolgálta.⁷⁶

*Censorsága, életpályája alapján láthatjuk, hogy Cato számára fontos volt a szokások és a törvények betartása. Ugyanakkor találunk életében ezzel az állítással ellentmondásos mozzanatot is. Cato, ahogyan a senatorok többsége is a következőképpen játszott ki a lex Claudiát, amely a senatorok kereskedését korlátozta:*⁷⁷ „Hasznot húzott abból is, hogy a tengeri vállalkozásokhoz pénzt adott kölcsön, mégpedig nem a legtisztességesebb úton, hanem a következőképpen. Felszólította számos adósát, hogy társuljanak egymással; amikor ötvenen voltak, és mindegyik szerzett egy-egy hajót, ő is belépett a társulásba egy részvénnnyel, felszabadított rabszolgája, Quintius által, aki a társulat tagjaival együtt vett részt az üzleti vállalkozásokban, és kísérte a hajókat. Így nem kockáztatta egész tőkéjét, hanem annak csupán kis részét, busás haszon fejében.”⁷⁸

---

⁷² Plut. Cato 18. Ford.: Máthé Elek.

⁷³ SCULLARD, 1973. 155.

⁷⁴ Cato, *Origines* fr. 22.

⁷⁵ EARL, 1967. 45–46.

⁷⁶ EARL, 1967. 45.

⁷⁷ ALFÖLDY, 1996. 39. A *lex Claudia* a kereskedelemnek nem minden fajtájára terjedt ki, csak az olyan ügyleteket tiltotta meg a *senatus* tagjai számára, amelyek nem voltak kapcsolatban a mezőgazdasággal, és így önálló bevételi forrást képeztek. BALTRUSCH, 1989. 36–37. A *lex Claudiáról* bővebben BALTRUSCH, 1989. 31–40.

⁷⁸ Plut. Cato 21. Ford.: Máthé Elek.

Életének ezen ellentmondására több elképzelés is magyarázatul szolgálhat. Elképzelhető, hogy ez a probléma is egy azok közül az önellentmondások közül, amelyek abból adódnak, hogy hosszú életpályájának különböző mozzanatait állítjuk egymással szembe.⁷⁹ Mégis e történet inkább azt mutatja, hogy Cato számára a magánvagyon növelése elfogadható volt, amíg az nem a *res publica* kárára történt.

A Kr. e. 2. század folyamán született, a fényűzést szabályozó törvények sora azt mutatja, hogy a luxus elharapózása, a fényűzés fontos témaként jelent meg a politikai életben Rómában. Három fontos törvény született ebben az időszakban, az egyik a Kr. e. 182-ben elfogadott *lex Orchia*, amely szabályozta a lakomára meghívható vendégek számát.⁸⁰ A második a *lex Fannia*, amely Kr. e. 161-ben megerősítette a *lex Orchia*t, azonban ez a törvény nem csupán a vendégek számát korlátozta, hanem az azok ellátására fordítható összeget is megszabta.⁸¹ Az utolsó pedig a Kr.e. 143-ból származó *lex Didia*, amely *lex Fannia* tartalmát kiterjesztette egész Itáliára.⁸² Ezek a törvények, ahogyan a többi *leges sumptuariae*, és egyéb, a *mos* fogalmára kiterjedő törvények is *lex imperfecták* voltak, azaz nem szerepelt bennük a tiltás mellett büntetés.⁸³ Így leginkább a *ensor* által végzett *regimen morum* alkalmával lehetett őket érvényesíteni.⁸⁴

Mindhárom törvényt a *senatus* ajánlásával fogadták el. Annak, hogy a fényűzéssel ilyen mértékben foglalkoztak, kétségtelenül számos oka van, amelyek közül csak néhány válik számunkra felismerhetővé. Feltehetően a *senatus* véleménye megegyezett abban Catóéval, miszerint Róma sikeressége a római erények szigorú betartásában rejlik. Feltehetően mindannyian egyetértettek egyrészt azzal, hogy a luxusban való elmerülés könnyen alááshatja a hagyományos katonai erényeket; másrészt azzal, hogy a luxus szeretete erősen ösztönöz a kápiságra, amely nagymértékben hozzájárul a korrupció kialakulásához. Végül talán lehetett egy olyan mélyen gyökerező nézet, amely szerint a saját és a család vagyonának pazarló szétszórása nem elfogadható. Elképzelhető, hogy ezt a rosszallást egy korai időkben keletkezett rendelkezésen keresztül fejezték

---

⁷⁹ MARÓTI, 1966. 6.

⁸⁰ BALTRUSCH, 1989. 77–78. Ennek a törvénynek a megalkotásakor a törvényhozók a *convivia*, azaz az asztaltárs politikai célokra való felhasználását is szem előtt tarthatták. A *lex Orchia*ról bővebben BALTRUSCH, 1989. 77–81.; ASTIN, 1978. 91.

⁸¹ BALTRUSCH, 1989. 82–83. A *lex Fannia*ról bővebben BALTRUSCH, 1989. 81–85.; ASTIN, 1978. 91.

⁸² BALTRUSCH, 1989. 85. A *lex Didia*ról bővebben BALTRUSCH, 1989. 85–86.; ASTIN, 1978. 91.

⁸³ HEGYI, 2004. 470.

⁸⁴ HEGYI, 2004. 470.

ki,⁸⁵ Ha nem is létezett ilyen rendelkezés, a *virtus*, mint a *nobilitas* ideáljának „gyűjtőfogalma”, magában foglalhatta a családi vagyon megőrzésének köteletségét.

Az első magyarázattal kapcsolatos történetet említ Gellius: egy séta közben Favorinus nevű barátjával folytatott beszélgetésére emlékezik vissza, amelynek központi kérdése az volt Sallustius műve kapcsán,⁸⁶ hogy „mi alapon állítja Sallustius, hogy a kapzsiság nemcsak a férfias lelkiületet, hanem a testet is satnyává teszi?”⁸⁷ Sétájuk közben megkérdezzük egy valódi tudóst, akinek válasza akár Cato mondata is lehetne: „Akiknek a lelkiületét a kapzsiság megrontotta, s kik csak arra törekcsenek, hogy mindenünnen pénzt szerezzenek, úgy látszik, többnyire oly életmód rabjai, hogy valamint a pénzen kívül minden egyebet, úgy a férfias munkát s a testgyakorlás iránti kedvet is egészen elhanyagolják. Legtöbb esetben ugyanis titokzatos üzleteikre s mesterségként űzött keresetükre figyelnek s ezekben minden testi és lelki erejük eltompul, vagy Sallustius szerint: satnyává lesz.”⁸⁸

Az első és második magyarázat együttesen fedezhető fel az ugyancsak Gelliusnál fennmaradt rövid történetben C. Fabriciusról, aki megtestesíti a Cato által preferált régi római erényeket: „C. Fabriciushoz, a római nép fővezéréhez a samnisiaktól követek érkeztek, s miután megemlékeztek róla, hogy a békekötés után milyen jó és nagylelkű volt hozzájuk, s mennyi jelentős szolgálatot tett népüknek, nagy pénzösszeget ajánlottak fel neki, kérve, hogy fogadja el, és használja fel. S elmondták, hogy azért teszik ezt, mert látják, háztartása és életmódja mennyire hűján van az illő fényűzésnek, s hogy sokkal szegényesebben él, mint állása és tekintélye megkívánná. Ekkor Fabricius végighúzta két tenyerét fülétől a szeméhez, onnan az orrához és szájához, valamint a tarkához, végül a gyomra aljához, majd azt felelte a küldötteknek, hogy amíg érintett testrészeinek ellenállni és parancsolni tud, soha semmiben nem lát hiányt, ezért a pénzt, amelyre nincs szüksége, nem fogadja el azoktól, akikről tudja, hogy szükségük van rá...”⁸⁹ C. Fabricius a korrupció elutasítására, a mértékletességre és a *disciplina* megtartására igazi *exemplum* lehetett a rómaiak számára,⁹⁰ főleg egy olyan korban, amikor az egyik meggazdagodási lehetőség az volt, hogy különböző

⁸⁵ ASTIN, 1989. 184.

⁸⁶ Ez bizonyítja, hogy ez a kérdés Cato kora után is aktuális volt.

⁸⁷ Gell. 3. 1. Ford.: Barcza József és Soós József.

⁸⁸ Gell. 3. 1. Ford.: Barcza József és Soós József.

⁸⁹ Gellius: *Attikai éjszakák*. Vál.: Simon Róbert. Budapest, Európa Kiadó, 1968. 23. Ford.: Muraközy Gyula.

⁹⁰ Q. Fabricius mellett Cincinnatus és M. Curius Dentatus, akit Plutarchos életrajzában Cato példaképeként tüntetett fel (Plut. Cato 2.), szintén az ősi római erények *exemplumai*.

háborúk során pénzt fogadtak el kisebb államoktól azért, hogy azokkal kedvező szerződést kössenek.⁹¹

Cato pályájának két meghatározó elve, amelynek elérésére egész életében törekedett, a *parsimonia* és a *virtus* volt. E két fogalom egymáshoz való viszonya kortársai számára már nem volt egyértelmű. Ugyanakkor Cato számára nem volt kétséges, hogy szoros kapcsolatban állnak egymással. Cato a *De agri cultura* előszavában fogalmazza meg, hogy ez a két ősi római erény összekapcsolódik, mégpedig a földműves alakjában, aki egyrészt még megőrizte a mértékletes életmódot, így gyakorolva a *parsimonia* erényét, másrészt az egyszerű életmódnak köszönhetően jó katona, a *virtus* megtestesítője: „*Viszont a földművesek közül kerülnek ki mind a legedzettebb férfiak, mind a legkitartóbb katonák, övék a legtisztesebb, legállandóbb, a legkevésbé irigyelt foglalkozás, s a legkevésbé helytelen gondolkodásúak azok, akik ezt a foglalkozást űzik.*”⁹² Cato a jó gazda eszményével *exemplumot* állít a *nobilitas* számára abban a korban, amelyben Róma területének növekedésével a luxus az arisztokrácia számára mindennaposává vált.

Talán éppen Cato *parsimoniához* való, kortársai számára szokatlan ragaszkodása miatt alakult ki róla az az ellentmondó és negatív kép, amelyet a források egy része sugall. E szerint a kép szerint Cato takarékosága értelmetlen, mivel folyamatosan arra törekszik, hogy minél kockázatmentesebben növelje vagyonát, miközben az egyszerű életmód szükségszerűségét hirdeti, s hangsúlyozza saját mértékletességét. Ez a felfogás Cato vagyongyűjtését fősvénységnek tekinti.

Cato egész életében, egész pályafutása során két fontos dolgot tartott szem előtt az anyagi ügyekkel kapcsolatban. Az egyik a *res publica* érdeke, annak védelme azokkal a változásokkal szemben, amelyekről úgy gondolta, hogy az állam kárára lehetnek, veszélyeztethetik stabilitását. A másik, amely jó gazdasági szakember létéből fakad, a haszonelvűség. Cato számára csak azok a dolgok elfogadhatóak, melyek jól felhasználhatóak, és így egy cél érdekében – legyen az akár a köztársaság védelme vagy egy virágzó földbirtok fenntartása – hasznosak lehetnek.

---

⁹¹ Az ehhez hasonló *exemplumok* megjelenése Catónál több volt pusztá retorikai fogásnál, lásd. 11. jegyzet

⁹² Cato, *De agri cultura*. Praef. 4. Ford.: Kun József. BRUNT, 1971. 78.

Források

- Cato, M. Porcius: *A földművelésről*. Ford.: KUN József. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1966.
- Caton: *Les Origines (Fragments)* Ford.: M. CHASSIGNET. Paris, Les Belles Lettres, 1986.
- Cicero: *Az állam*. Ford.: HAMZA Gábor. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1995.
- Cicero: *De re publica*. Ford.: C. W. KEYES. London, Harvard University Press, 1951. (*The Loeb Classical Library*)
- Cicero: Az idősebb Cato vagy az öregségről. In: *Marcus Tullius Cicero válogatott művei*. Vál.: HAVAS László. Ford.: NÉMETHY Géza. Budapest, Európa Kiadó, 1974, 309–340.
- Cornelius Nepos*. Ford. és magy.: BOROS Gábor. Pozsony, Franklin Társulat, é.n.
- Cornelius Nepos: *Híres férfiak*. Ford.: HAVAS László. Budapest, Európa Kiadó, 1984.
- Aulus Gellius: *Attikai éjszakák*. Ford.: BARCZA József és SOÓS József. 1–2. köt. Budapest, Franklin Társulat, 1905.
- Gellius: *Attikai éjszakák*. Vál.: SIMON Róbert. Ford.: MURAKÖZY Gyula. Budapest, Európa Kiadó, 1968.
- Livius: *A római nép története a Város alapításától*. Ford.: KISS Ferencné és MURAKÖZY Gyula. 1. köt; 3. köt; 4. köt. Budapest, 1982.
- Plutarkhosz: *Párhuzamos életrajzok*. Ford.: MÁTHÉ Elek. I. köt. Budapest, Osiris, 2001.
- Polibiosz történelmi könyvei*. Szerk. FORISEK Péter. Máriabesnyő–Gödöllő, Attraktor, 2002. (*Fontes Historiae Antiquae*, 2.)

Szakirodalom

ALBRECHT

- 2003 ALBRECHT, von Michael: *A Római irodalom története*. I. köt. Ford.: TAR Ibolya. Budapest, Balassi Kiadó, 2003.

ALFÖLDY

- 1996 ALFÖLDY Géza: *Római társadalomtörténet*. Budapest, Eötvös Lőránd Tudományegyetem, 1996.

ASTIN

- 1972 ASTIN, A. E.: Cato Tusculanus and the Capitoline Fasti. In: *Journal of Roman Studies*, 62 (1972) 20–24.
- 1978 ASTIN, A. E.: *Cato the Censor*. Oxford, Clarendon Press, 1978.
- 1982 ASTIN, A. E.: The Censorship of the Roman Republic: Frequency and Regularity. In: *Historia*, 31 (1982) 174–181.
- 1989 ASTIN, A. E.: Roman Government and Politics, 200–134 B. C. In: *The Cambridge Ancient History. Rome and the Mediterranean to 133 B. C.* VIII. köt. 2. kiad. Szerk.: ASTIN, A. E. et al. Cambridge, Cambridge University Press, 1989. 163–196.

BALTRUSCH

- 1989 BALTRUSCH, E.: *Regimen morum. Die Reglementierung des Privatlebens der Senatoren und Ritter in der römischen Republik und frühen Kaiserzeit*. München, Beck, 1989. (*Vestigia*, 41.)

BRUNT

- 1971 BRUNT, P. A.: *Social Conflict in the Roman Republic*. London, 1971.

EARL

- 1960 EARL, D. C.: Political Terminology in Plautus. *Historia*, 9 (1960) 235–243.
- 1967 EARL, D. C.: *The Moral and Political Tradition of Rome*. New York, Cornell University Press, 1967.

HAHN

- 1974 HAHN István: A plebejusok és a nemzetségi társadalom. In: *Antik Tanulmányok*, 2 (1974) 150–177.

HEGYI

- 2004 HEGYI W. György: Fas és mos. In: *Genesisia. Tanulmányok Bollók János emlékére*. Szerk.: HORVÁTH László, LACZKÓ Krisztina, MAYER Gyula és TAKÁCS László. Budapest, Typotex, 2004. 469–476.

HELLEGOUARC'H

- 1963 HELLEGOUARC'H: *Le vocabulaire latin des relations des partis politiques sous la république*. Paris, 1963.

HÖLKESKAMP

- 1996 HÖLKESKAMP, K. J.: Exempla und mos maiorum. In: *Vergangenheit und Lebenswelt: Soziale Kommunikation, Traditionsbildung und historisches Bewusstsein*. Szerk. Hans-Joachim GEHRKE és Astrid MÖLLER. Tübingen, 1996. 301–338.

MARÓTI

- 1966 MARÓTI Egon: *Cato és a „De agri cultura”*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1966.

RAWSON

- 1989 RAWSON, E.: Roman Tradition and the Greek World, 200–134 B. C. In: *The Cambridge Ancient History. Rome and the Mediterranean to 133 B. C.* VIII. köt. 2. Kiad. Szerk.: ASTIN, A. E. et al. Cambridge, Cambridge University Press, 1989. 422–475.

SCULLARD

- 1973 SCULLARD, H. H.: *Roman Politics 220–150 B. C.* Oxford, Clarendon Press, 1973.

SMITH

- 1940 SMITH, R. E.: The Cato Censorius of Plutarch. In: *Classical Quarterly*, 34 (1940) 105–110.

WISEMAN

- 1971 WISEMAN, T. P.: *New Man in the Roman Senate 139 B. C.–A. D. 14.* Oxford, Oxford University Press, 1971.